

3. FEJEZET.

A telekkatonaság. Magyar lovasok első összecsapásai főfegyvernemként szereplő gyalogsággal

Írta: Ajtay Endre.

Zsigmond uralkodásának hadtörténelmi szempontból két különös érdekessége van: a honvédelem átszervezése és a még kifejezettebben lovagi alapon álló nehéz lovas magyar sergeknek első összecsapása olyan ellenséggel, melynek főfegyverneme gyalogság.

A honvédelem alapja Zsigmond uralkodásának kezdetén az előbbi fejezetben ismertetett bandériális rendszer volt. De az Anjouk alatt kialakult az az igazságos és méltányos elv, hogy a szent korona birtokait a szent korona legfőbb haszonélvezői, a király és a nemesi rendek tartoznak megvédelmezni, Zsigmond erélytelensége és ingadozása következtében, jórészt elsikkadt. Zsigmond a korona valóságos megszerzéséért vívott hosszú, keserves harcában szakadatlanul rá volt utalva a főurak jóindulatára s utóbbiak mindenféle kedvezéssel fizették meg hűségüket. Így a többek közt a honvédelem kötelezettségét se vállalták valami lelkesen, de még inkább eltávolodtak a királytól a köznemesek. A nemesek u. i. csak akkor keltek fel, ha a király ereje az ellenség megfékezésére elégtelennek ígérkezett, de ilyenkor is csak az ország határán belül és csupán 15 napig voltak hajlandók a hadakozásra. Mivel viszont az adományozások következtében a királyi birtokállomány a főúri birtokállomány javára egyre fogyott, a király a fenyegető török-veszedelem és később az állandóan megismétlődő huszita-bechapások közepette, mind súlyosabb gondokkal küzdött.

1397-ben Zsigmond ugyan törvényt hozott, mely az 1222. VII. tc.-nek a külső veszedelem idején minden nemes hadbaszállását elrendelő pontját a kötelezettségek részletes szabályozásával egészítette ki, de ezt a törvényt, mely egyébként a telekkatonaság alapját rakta le s ezzel a magyar lovas sereg létszámát kb. 10—12.000 fővel gyarapította volna, úgy látszik, nem tartották be. Elképzelhetetlen ugyanis, hogy szervezett és komolyan végrehajtott honvédelem mellett aránylag kis erejű cseh-huszita csapatok gyakran hónapokig pusztíthattak, rabolhattak volna a Felvidéken.

Az 1430-as évek elején végre a közben német-

római császárrá és cseh királlyá is megkoronázott Zsigmond, sőt a rendek is belátták, hogy a honvédelemről alaposabban gondoskodni kell. A husziták folytonos bechapása megérlette a királyban és a rendekben azt az elhatározást, hogy a honvédelmet újjászervezzék. Zsigmond elismerte ugyan, hogy az északnyugati részek, városok, várak védelme elsősorban az ő kötelessége, de kimondotta, hogy ha a királyi sereg nem tud megbírközni az ellenséggel, akkor a szóbanforgó országrész főpapjainak és főurainak bandériumai és a vármegyei nemesség hadai is tartoznak felülni. A törvény értelmében a nemesség a hadviselés terében akként részesedett, hogy minden 33 jobbágytelek után egy, illetőleg minden 100 után három, íjjal, karddal és csákánnyal felszerelt *lovast* tartozott kiállítani. Akiknek nem volt 33 jobbágytelkük, azoknak a lovas kiállítására másokkal kellett szövetkezniök. Az új törvény tehát, az 1397. évi rendelkezést megismételve, a telekkatonaságot — „militia portalis“ — a honvédelmi rendszer fontos kiegészítő tényezőjévé tette. Zsigmond már 1397-ben elrendelte a jobbágytelkek pontos és országos összeírását és nyilvántartását, úgyhogy a kiállítható sereg létszámáról már előre is fogalma lehetett. Az új törvény a nemesség személyes hadkötelezettségét továbbra is meghagyta, a jobbágytalan nemeseket pedig kötelezte, hogy a főurak zászlai alatt, vagy a vármegyei bandériumokban személyesen és a maguk költségén katonáskodjanak. Volt a törvénynek büntető rendelkezése is: akik a kitűzött időre a gyülekező helyen nem jelentek meg, vagy a hadbavonulás alól magukat kivonták, a táborhelyet engedelem nélkül elhagyták, birtokukat veszítették.

Az új törvény alapján a magyar haderő létszáma összesen kb. 120.000 fő lehetett. Zsigmond két részre osztotta ezt a haderőt: egy jóval nagyobb, törökveszedelem idején hadbaszállni tartozó délire és egy kisebb északira. Utóbbinak feladata a cseh-huszita betörések meggátlása volt. A déli végvidéket hat kerületre osztották, az északit nem darabolták szét.

Zsigmond a honvédelemre vonatkozó fenti végzéseket 1435 március 12-én erősítette meg. Ezeket, az igazságszolgáltatásra vonatkozó intézkedésekkel együtt, Zsigmond „ötödik decretuma“ néven szokták említeni. Ez a decretum talán alkalmas lehetett a mértéktelenül felburjánzott hanyagság és fegyelmetlenség megszüntetésére, de a változott kor követelményeinek megközelítően se felelt meg, mert hiszen csupán az eddigi nemesi hadviselés elveit törvényesítette.

A kor pedig nagyot változott.

Magyarország mindkét ellensége, a török és a cseh már a tüzéséggel bőségesen dotált, részint kézi lőfegyverrel felszerelt gyalogságot is főfegyvernemnek tekintette. A szultánok állandóan fegyverben álló, gyalogharcban félelmetesen ügyes, rettenthetetlenül bátor janicsárjai és Zsizska szekérvárban páratlan sikereket felmutató „testvérei“ feltétlenül megkívánták a magyarok haremódjának átalakulását; ez azonban nem történt meg. Nemesak most, hanem, mint látni fogjuk, sokkal később sem. *A magyar sereg lovas hadsereg volt és még sokáig az is maradt.* Puska ellen főfegyverként még nagyon sokáig a kopját, a kardot és az íjat használta. Ez Zsigmond hadi vállalatának sikeretelenségét, jórészt egymagában megmagyarázza.

Csak a középkor két legnagyobb magyar hadvezére: Hunyadi János és Mátyás király értette meg, hogy az ellenség haremódjából a jót át kell venni. Ők már mindketten alkalmazták — természetesen okkal-móddal — Zsizska haremódját, amiben az az eredeti, hogy az ő idejünkben Zsizska népe viszont úgyszólván teljesen visszatért a lovagi haremódhoz.

Mondottuk már, hogy a janicsárok „állandó hadsereg“ számba menő válogatott gyalogcsapat voltak. Hozzátesszük még ehhez, hogy a harcba csak a szultán, illetőleg a vezér személyes utasítására és csak akkor avatkoztak be, ha erre a döntés kieroszakolása végett szükség volt. És ez, a jórészt renegátokból alakított elit-csapat csodálatos hősiességgel, elszántsággal és kitartással verekedett. Érthető, hiszen a janicsárok gyermekkoruktól kezdve a legszigorúbb katonai nevelésben részesültek s a harc valósággal elemük volt.

Zsizska nemesekből, polgárokból és parasztokból állította ki haderejét, mely a hit fanatizmusától tüzelve, már eleinte is képessége legjavát vitte a harcba, később pedig e kor kétségtelenül legnagyobb hadvezérének rendkívüli szervező és oktató képességétől irányítva, Európa legfélelmetesebb hadseregévé fejlődött. Az előbb félszemű, később (1421 júliusában, Rabi ostrománál ép szemét is elvesztette) teljesen vak hadvezér mind akaraterő, mind vezéri adottság tekintetében messze felülmulta kortársait. Fellépését a lovagi haremód

hanyatlásának kezdetéül tekinthetjük. Szekérvárának valósággal forradalmasítóan kellett volna hatnia az európai hadviselés módjára. De ez a hatás elmaradt és Zsizska számos győzelmét főként ennek köszönhette.

Zsizska a harcban a fősúlyt az eleinte kaszával, bárdal, fejszével, szeges cséphadaróval, szeges buzogánnyal, vasbotokkal, stb. felszerelt, később azonban mind nagyobb számban puskával ellátott gyalogságra és tüzéségre helyezte. Meg kell mondanunk, hogy korántsem azért tartott ilyen hadinépet zászlaja alatt, mintha ennek a lovagénál nagyobb harcértéket tulajdonított volna, hanem azért, mert a drága lovagi had felszereléséhez, eltartásához hiányoztak az anyagi eszközök. Zsizska emberei — mint a kézfegyverek elárulják — jórészt kenyérkereső szerszámukkal kerültek zászlaja alá, de használtak már kezdetben más, Európában általánosan használt kézfegyvereket is: így a lándzsát, az íjat, az alabárdot, védelmükre a hosszú és széles pajzsot.

Zsizska szekereken szállította a gyalogságot, mely így a harcot mindig pihent erővel kezdte meg. Kereken húsz emberre jutott egy igen erős, magas oldalas szekér, melyet négy-négy ló vontatott. Két-két kocsis lóháton hajtott. Menet alatt a könnyű lovasság két oldalt haladt a szekerek mellett. Zsizska félelmetes szekerei majd mindig meglepték az ellenséget, minek oka a terep ügyes kihasználásában, a jó vezetésben és az ellenségéhez viszonyított gyors mozgásban rejlett. A sereg éppoly gyorsan el is tudott tűnni, mint érkezett; ennek köszönhette, hogy a lipáni csata (1434 május 30, a cseh katolikusok megsemmisítették a huszita sereget) és az illavai csata (1431 november 9—18, a magyarok semmisítették meg az „árvák“ — Zsizska halála után katonái így nevezték magukat — 7000 főnyi seregét) kivételével, komoly veszteséget nem igen szenvedett. A szekerek vagy rárontottak az ellenségre, vagy négysorban teljesen zárt falat formáltak. A szekérvár alakja a terephez és a helyzet egyéb követelményeihez igazodott. A „testvérek“ és nem ritkán a „nővérek“ is, az egymáshoz láncolt, alól és a közökben összedeszkázott szekerek közti térségen várták az ellenséget. Ha az közeledett, előbb kis ágyúkkal fogadták, majd nyílzáport zúdítottak rá. A közelharcban a husziták kampóval igyekeztek lerántani a lóról a lovagot, hogy azután hosszú kézfegyverekkel pusztítsák. Ha az ellenségénél zavar keletkezett: a hirtelen megnövő szekérvárból éktelen lármával kirohantak és szörnyű kegyetlenséggel verekedtek. A harc rendszerint rövid volt. A fanatizmustól áthatott, elszánt harcos rohamát a lovagias szellemű harchoz szokott lovas nem bírta ideggel, még kevésbé állta a kizárólag pénzért s minden meggyőződés nélkül katonáskodó zsoldos.

Ha az ellenség megfutamodott, a harc alatt a szekérvár két szárnyán álló könnyű lovasság utána eredt, de ha nagyobb erővel találkozott, a szekérvárba visszavágtatott s a nyílások újból bezárultak mögötte. A szekerekből kifogott lovak védett helyen várták be a fejleményeket; a hajtók nem szálltak le, hogy szükség esetén gyorsan a helyszínén teremhessenek, befoghassanak és elnyargalassanak. Támadásnál kettes-négyes szekérsorokban rontottak neki az ellenségnek, akit bekeríteni igyekeztek. Ha ez részben vagy teljesen sikerült: olyan mészárlás kezdődött, melyhez foghatót a tatárok sem műveltek.

Az európai szellem — mint már mondtuk — megvetette ezt a lovagi szempontból kétségtelenül ellenszenves, de a győzelem kivívására annál alkalmasabb harc módot. A szövetkezett, Csehországot környező katolikus államok kétízben is (1419 és 1421) keresztes hadjáratot viseltek a cseh husziták ellen, de mindkét vállalkozásuk kudarcra végződött, noha számerejük a csehekét mindkét alkalommal sokszorososan meghaladta.

Zsigmond, ki ezt a két hadjáratot is vezette, általában szerencsétlenkezü hadvezér volt. Az ő uralkodása alatt lépett először a török (1391 tavaszán a macsoi bánságba s onnan a Szerémségbe) tulajdonképpen magyar területre s noha ekkor Maróthy János és Losonezy István ki is verték az országból, az igazi nagy harcokban, mint a nikápolyi (1396) és a galambóei (1428) csata, Zsigmond serege alulmaradt. Csak Szendrónél aratott a magyar sereg (1437 július) fényes diadalt a török felett, de ezt a küzdelmet már Hunyadi János, a későbbi „törökverő“ hadvezér döntötte el. Zsigmond uralkodása alatt elveszett Dalmácia, elhatalmasodott a cseh és a török. Ha az egyik ellen kellett volna harcolnia, rendszerint a másik miatt felgyülemlt bajaira, gondjaira hivatkozott, a valóságban pedig nem igen volt más gondja, minthogy minél több uralkodói koronát gyűjtsön. Ezen a téren több szerencséje is volt.

A nikápolyi csata tulajdonképpen a török ellen indított keresztes-hadjárat szerencsétlen befejezője volt. Zsigmond felszólítására és Kanizsai Miklós tárnokmester kitaró fáradozására Európa majdnem minden művelt állama résztvett benne, kisebb-nagyobb haddal. Legerősebben volt képviselve Franciaország, melynek 10.000 főből (6.000 lovag) álló seregét a burgundi herceg fia, Nevers János gróf vezette. Összesen kb. 30–40.000 keresztes gyűlt össze s ugyanilyen erejű volt Zsigmond serege. A király ünnepélyesen fogadta Budán az idegeneket, majd július végén két oszlopban elindította seregét Nikápoly felé. A kisebb oszlopot Garay Miklós vezette Erdélyen át, itt az erdélyi hadak is csatlakoztak hozzá, majd Mirse oláh vajda serege is. A főszereg, melyet Zsigmond veze-

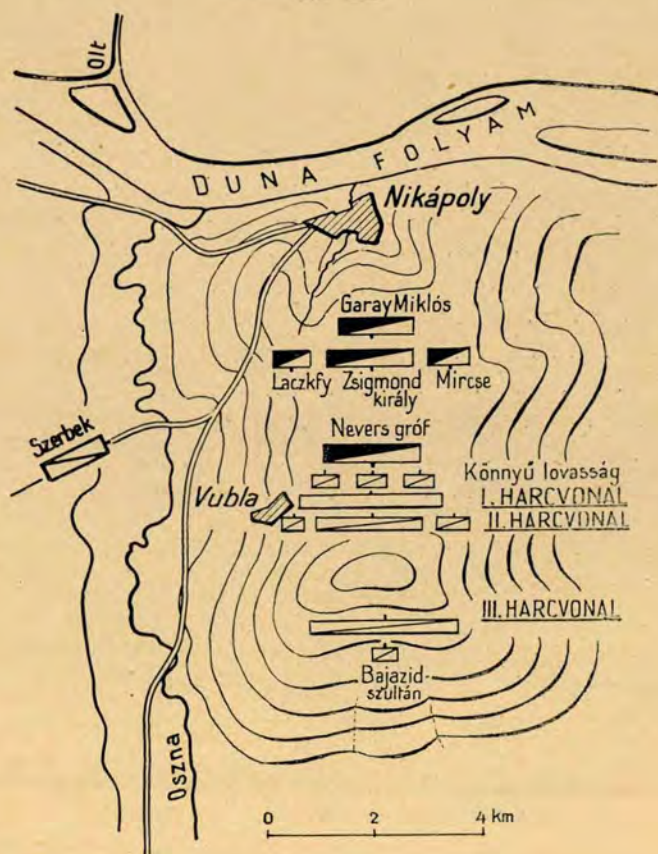
tett, augusztus közepén ért Orsovára, a város elfoglalása után Szörénynél átkelt a Dunán, ostrom alá fogta Bodont, melyet Stracimir bolgár fejedelem, a török hűbérese augusztus 28-án átadott.

Szeptember 12-én a két sereg egyesült Nikápoly alatt. A várat Toghán bég védelmezte. Mivel a keresztes seregnek ostromszere egyáltalán nem volt, az ostromhoz hozzá se fogott, hanem miután a várat körülzárta, mulatsággal töltötte az időt. Bajazid szultán Konstantinápolyt ostromolta, mikor a keresztes had közeledését hírül vette. Nyomban félbeszakította az ostromot s Drinápolyon át Nikápoly felé sietett. Utközben, valószínűleg Tirnova környékén, megütközött Maróthy János felderítő hadával, ezt visszaszorította és a török felderítő had majdnem Maróthyval egyszerre érkezett Nikápoly alá (szeptember 27).

A keresztes had felkészült az összecsapásra. De a vezérségre nem hivatott Zsigmond nem készített tervet, nem ragadta magához a vezetést, sőt a többi vezérrel a követendő magatartás tekintetében sem egyezett meg.

Mint a vázlaton látjuk, mind a keresztes sereg, mind a török három csatasorban állt fel a csatához.

Nevers gróf azt hitte, hogy a barbárokkal egymaga elbánik s ezért teljes egészében magának követelte a dicsőséget. Még mielőtt Zsigmond seregének csatarendbe fejlődését befejezhette volna, Nevers már is a törökre rontott, még pedig angol

Nikápolyi csata 1396 szept. 28.

módra, lóról leszállt lovagokkal. A török könnyű lovasság rövid ellenállás után visszahúzódott a lövészek — janicsárok — szárnyai mögé. A vértezett lovagok most kézi tusába kezdtek. Kitünő fegyverzetüknek, vértezetük védő hatásának előnye mihamar kibontakozott és már-már úgy látszott, hogy csakugyan győznek. A török gyalogság u. i. meghátrált, visszavonult a harmadik csatasorban álló lovasság mögé és a lovasság maga sem bírta sokáig a most már ellene irányuló, elszánt gyalogrohamot. Sorai megbomlottak és futásban keresett menedéket. A könnyű győzelmen felbuzdult lovagok, ahelyett, hogy a lovakat előre vezető szolgálkat bevárták volna, hogy lóra üljenek, s a menekülő ellenséget így üldözzék, gyalogosan rohantak a török után, mígnem a harmadik csatasorban álló ázsiai lovasságba ütköztek.

Szörnyű meglepetés volt ez, mely az üldözés alatt felbomlott csatarendben lévő lovagokat érte. Megfutamodtak, de a török lovasság nem adott időt a menekülésre. Körülzárta a lovagokat és irgalmatlanul kaszabolta őket. Növelte a bajt, hogy a lovakkal előre igyekvő szolgálak a veszedelmet

látva, elengedték a lovakat és ezek, vezetőikkel együtt, Zsigmond immár csatarendben álló arcvonala felé száguldtak. A csatasor két szárnyának rendje megbomlott. A középhad, melyet Garay bán horvátjai és magyarjai is támogattak, előre ment ugyan, de a diadalittas hatalmas török lovasság rohama mihamar megállította. Véres harc kezdődött, mely váltakozó szerencsével folyt egészen addig, míg annak sorsát a szerbek 5000 főnyi lovassága, a magyarokat a jobbszárnyon megtámadván, a török javára el nem döntötte.

Zsigmond király néhány hívével a Dunán megmenekült ugyan, de a nikápolyi csata a vigyázatlan és könnyelmű keresztényektől óriási véráldozatot követelt. 20.000 keresztény vitéz veszette életét s ez a szörnyű veszteség a nyugati hatalmak vállalkozó kedvét mindörökre elvette. Ettől kezdve a pápák szózatai s a magyar királyok segítségért könyörgő kiáltásai nyugaton süket fülekre találtak. Ennek a helyzetnek tragikuma akkor bontakozott ki teljességében, amikor a Hunyadiak tündöklése után, hazánkra meddő kor következett.